

JEK LONDON HIKOYALARINING INGLIZ TILIDAN O'ZBEK TILIGA O'GIRILGAN TARJIMALARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ergasheva Sug'diyona G'olibjon qizi

*Shahrisabz davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-
bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Bu maqolada Jek London hikoyalarining ingliz tilidan o'zbek tiliga o'girilgan tarjimalarining o'ziga xos xususiyatlari ilmiy manbalarga tayangan holda tahlil qilishga harakat qilingan.*

Kalit so'zlar: *o'xshatish, tarjimon, lingvistik hodisa, uslub, metafora.*

Ma'lumki, til – aloqa quroli, adabiyotda esa u ifoda vositasi. Shunday ekan, til yozuvchi fikrini anglatishda asosiy omil bo'lishi kerak. Asliyatni qanday lisoniy uslub bilan tarjima qilish bu tarjimonning uslubiga bog'liq narsa. Badiiy asar har xil uslubda, turlicha maromda yozilgan bo'lishi mumkin.

Bunda ko'p narsa asarda tasvirlanayotgan davr, tanlangan mavzu, voqealarning xarakteriga bog'liq. Agar tarjima qilish uchun tanlangan asarning bunday belgilari aniqlanmagan bo'lsa, uning ruhiga mos kalit topib bo'lmaydi, natijada garchand asar boshqa tilga ko'chirilsa -da, u yangi kitobxonga o'z tilsimotini ochmaydi.

Shu tariqa tarjima qilishdan ko'zlangan maqsad amalga oshmaydi. Bundan shu narsa kelib chiqadiki, tarjimon asarni tarjima qilishdan avval muallifning uslubini aniqlashi kerak. Aks holda muallif uslubining kaliti topilmas ekan, ayni bir asami eng iste'dodli ijodkor tarjima qilgani bilan ham chinakam san'at asari bunyod etilmay qolaveradi. Ikki ijodkor: yozuvchi va tarjimon bir-birlarini tushungan taqdirda esa yuksak so'z san'ati namunasidan yana bir san'at asari tug'iladi.

Har bir badiiy asar muayyan bir davrda bo'lib o'tgan voqealarni tasvirlaydi. Chunonchi, tarixiy mavzuda yozilgan asar hozirgi zamon kitobxonini xalq hayotining tarixi bilan tanishtiradi, uni o'tmishga yetaklaydi. Tarjimada davr ruhi, davr nafasi, davrning adabiy tili tushunchasi bilan bog'liq yetakchi mayllarni aks ettirish jiddiy murakkab va kompleksdir. U shuning uchun ham kompleks xarakterga egaki, bu yerda masalani faqat bir davr, muayyan yozuvchining ijodidan qilingan tarjimalar, bir tarjimon qo'llagan tajriba, va nihoyat, alohida olingan bir adabiy janr doirasida qilingan tarjimalar bilan chegaralangan holda tahlil qilib bo'lmaydi.

Badiiy asar tilining yuqorida qayd etilgan xususiyatlari unda ko'pgina til vositalarining ishlatilishi natijasida yuzaga keladi. Tarjimon ana shu vositalarni o'rganadi va ularni mukammallashtiradi, ayrim hollarda yangi til vositalarini kashf etib, xalq tilini boyitadi.

O'quvchilar va ba'zi adabiyotshunoslar orasida, “badiiy adabiyotning alohida tili bor”, degan fikr yuradi. Bu noto'g'ri. Badiiy adabiyotning xalq tilidan ajralib turuvchi alohida tili bo'hshi mumkn emas. Agar shunday bo'lgan taqdirda, badiiy adabiyot keng omma tomonidan tushunilmas edi. “Badiiy adabiyotning alohida tili bor”, degan fikr badiiy tilning o'ziga xos xususiyatlarining ahamiyatini haddan oshirib baholash natijasida kelib chiqqan.

Yozuvchi xalq tilining boy xazinasidan istaganicha material oladi. Asarning badiiy to'qimasida yuzlarcha maqollar, maxsus ifodalar, turli iboralar, gaplar, qochirimlar, so'z o'yinlari tovlanadi. Ana shular tilni jonli, obrazli bir tilga aylantiradi. Badiiy asar tilini jonli va obrazli qiladigan vositalar badiiy til vositalari deb ataladi. Ba'zan muallif voqeani bamaylixtir, jiddiy holda hikoya qiladi -yu, ammo so'zlarning asl ma'nosiga qarama-qarshi ma'noda qo'llab, biror kishi yoki hodisa ustidan kesatiq bilan masxaromuz yashirin kuladi. So'zlar va iboralarning kesatiq va piching bilan o'z ma'nosiga qarama-qarshi ma'noda ishlatilishi ironiya (kinoya) usuli deyiladi.

Jek London ijodida kapitalistik jamiyatdagi, o'sha davr turmushidagi, salbiy voqea-hodisalar va salbiy xarakterlarga qarshi kurashda ironiya va sarkazmlardan keng foydalanadi. Haqiqatan ham, ironiya shunday usulki, yuzaki qaraganda, so'zlovchi jiddiy gapirayotganga o'xshaydi, ammo uning tagida haqiqiy ma'noga qarshi bo'lgan yashirin kulgi yotadi. Masalan, "Isyonchi" hikoyasidan keltirilgan quyidagi parchalarni ko'rib chiqaylik: "Lekin Jonning hayotida yangiliklar ham bo'lib turardi: bu boshqa ishga o'tganida yoki kasal bo'lganidayuz berar edi." (J.London Hikoyalar. "Isyonchi".) Yoki bechora bolaning quvonchi haqida London shunday ta'rif beradi: "Uning hayotida bir necha muhim hodisa ro'y bergan edi: bir marta onasi Kaliforniya olxo'risi olib keldi. Ikkinchi marta onasi qaynatma krem qilib berdi. Bular uning hayotidagi chinakam ajoyib hodisalar edi. Bularni u juda mamnuniyat bilan eslardi. O'sha vaqtlarda onasi unga nodir bir ovqat tayyorlab berishni va'da qilgandi. Onasi bu ovqatni "suzuvchi orol" deb atardi. Bu ovqat qaynatma kremdan ham shirinroq narsa degan edi onasi. O'sha kunni Jonni ko'p yillar kutdi. Bu umidi ham ko'p boshqa shir in xayollar singari puchga chiqqunchq, Jonni "suzuvchi orol" qo'yilgan dasturxonga o'tirishni uzoq yillar kutib yurdi." (J.London Hikoyalar. "Isyonchi".)

Xuddi shu hikoyadan yana bir misol keltiramiz: Jonning yashi o'n to'rtga kirganda kraxmal sexiga ishga o'tdi. Bu juda quvonchli hodisa edi. Bu shunday katta hodisa ediki, uni bir kechada, hatto bir haftada ham unutib bo'lmasdi. Uning hayotida yangi davr boshlandi. Bu davr Jonni uchun bir olimpiadadek gap edi, yangi eraning boshlanishi edi. Endi Jonning og'zidan: "Kraxmal sexiga o'tganimda", yoki "Kraxmal sexida ishlay boshlaganimdan keyin" yo "oldin" degan so'zlar tushmay qoldi." (J.London Hikoyalar. "Isyonchi".)

Bu kabi til vositalaridan unumli foydalanar ekan, London o'zi yashayotgan jamiyatning asl basharasini ochib beradi va ana shu jamiyatning qonun -qoidalari, turmush tartiblari, hayot tarzi ustidan achchiq kuladi.

Kapitalistik tuzumning xalq boshiga ne kulfatlar solganini tasvirlash yozuvchining g'oyaviy pozitsiyadan, xalq manfaatlari pozitsiyasidan yaqinlashganini ko'rsatadiki, bu Jek London individual badiiy uslubi va, albatta, realizmining tavsifi uchun juda muhimdir. Realizm doimo ilg'or, gumanistik va demokratik ijtimoiy fikr bilan chambarchas rivoj topadi. Realistik asarlarda voqealarni haqqoniy tasvirlash esa detallarning haqqoniyligidan boshlanadi, chunki hayotni obrazlar orqali, konkret tasvirlashi lozim bo'lgan adabiyotda, sar'atda bir butunning ajralmas qismi va o'sha butunning tipik xususiyatlarini o'zida aksettirishi lozim bo'lgan detallar alohida ahamiyatga ega. Adabiy asarda detallarning haqqoniy bo'lishi - obrazlarning, xarakterlarning va butun hayot manzaralarning haqqoniy

bo'lishini ta'min etadi. Ana shu nuqtai nazardan qaraganda Jek London asarlarining xalq orasida mashhur bo'lishining asl sabablari uning real voqealarni real tasvirlashida deb aytish mumkin. Zero, xalq bu asarlarni o'qir ekan unda o'zini, o'z hayotini, farzandlari va ularning ayanchli turmushini ko'radi. Bu jihatdan London hikoyalari o'sha davr jamiyatining asl qiyofasini ko'rsatib beruvchi ko'zgu vazifasini o'taydi. Jek London badiiy ijodi jarayonida turli xil ifoda vositalaridan foydalanar ekan, yagona maqsad voqelikni kitobxon ko'z o'ngida real gavdalantirish, kishilik jamiyatining dolzarb muammolarini yoritib berishdir.

O'xshatish – ikki narsa yoki voqea-hodisa o'rtasidagi o'xshashlikka asoslanib, ularning biri orqali ikkinchisining belgisini, mohiyatini toiaroq, konkretroq, bo'rttiribroq ko'rsatib berishdir. O'xshatish eng qadimiy tasviriy bositalardan bo'lib, eng sodda va juda ko'p qo'llanadigan sintaktik hodisa hisoblanadi.

Tropning bir ko'rinishi sifatida o'xshatish adabiyotshunoslikning o'rganish obyekti hisoblanadi; uning ifodalanish usullari, strukturalarini o'rganish, shu bilan birga, gapning tarkibiy komponenti ekanligi va, nihoyat, u ma'man u til fakti sifatida tilshunoslikning ham ob'yekti hisoblanadi³⁴. O'xshatish Abdulla Qahhor fikricha, "o'quvchiga oz ma'lum bo'lgan yoki mutlaqo ma'lum bo'lmagan narsa unga juda ham ma'lum bo'lgan narsaga o'xshatilishi kerak"³⁵. O'xshatish asosan nutqiy hodisa hisoblanadi. Chunki ma'lum predmet biror boshqa predmetga o'xshatilsa, xuddi shu predmet boshqa o'rinda ikkinchi narsaga o'xshatilishi mumkin. Ammo yuzni oyga, qizni gulga qiyos qilinadigan doimiy o'xshatishlar borki, ular ham emisionallik, ham baholash qiymatini yo'qotgan. Bu tipdagi o'xshatishlarni lingvistik hodisa sifatida qarash kerak.

Jek London hikoyalarini tarjima qilar ekan Fattoh Abdullaev ko'plab turdagi o'xshatish strukturalaridan foydalangan. Masalan, o'xshatish oborotlarini olaylik. Bu o'xshatishning ko'p tarqalgan formasidan biri hisoblanib, ba'zan o'xshatish ergash gaplarga o'xshab ketadi. Ammo ularni aralashtirmaslik kerak: "O'xshatish oborotlari, sostavlari qancha keng bo'lsa ham, tarkiblarida ega va kesimlari bo'lmagani uchun ergash gap bo'ia olmaydilar"³⁶. Masalan: "Uning qadam tashlashi odamning qadam tashlashiga o'xshamas, umuman o'zi ham odamga o'xshamasdi, u odamning kulgili bir tasviri, holdan toygan, abjaq bo'lgan bir maxluqqa o'xshardi. Xuddi kasal maymundek qo'llari ikki yoniga osilgan, bukchaygan, ko'krak qafasi tor, dahshatli bir vujud gandaraklab borardi". (J. London. Hikoyalar. "Isyonchi". 98-bet) London Hikoyalari tarjimalarida birdan ortiq vosita ishtirok etgan o'xshatish formalarini ham uchratish mumkin. Masalan: "Dovonning faqat bir tomonida xuddi kuchli shamoldan qiyshayib ketgan kema palubasidek qoyalar yonboshlab pastga qarab tushgan". (J.London. Hikoyalar. "Shimol Odisseyasi". 18-bet).

Yuqorida aytib o'tganimizdek, har bir yozuvchining o'z badiiy uslubi bo'lib, bu yozuvchining individual uslubi sanaladi. Voqelikni ifodali, espressiv, jonli va jozibali ifodalash uchun Jek London ham turli xil badiiy til vositalaridan foydalanadiki, bu vositalar asar tilining o'ziga xos bo'lishini ta'minlaydi.

³⁴ Тихонов А., Кунгуров Р. Сравнения в русском и узбекском языках, "Республиканская конференция по вопросам языкознания и методика преподавания иностранных языков", Алма-Ата, 1964., 73-бет.

³⁵ Sharafiddinov O. Abdulla Qahhor.T., "Yosh gvardiya", 1988. –B. 205.

³⁶ Shomaqsdov A. O'zbek tili stilistikasi. Toshkent, "O'qituvchi nasbr iyoti, 1983 – yil, -B. 240.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Тихонов А., Кунгуров Р.. Сравнения в русском И узбекском языках, "Республиканская конференция по вопросам языкознания И методика преподавания иностранных языков ", Алма-Ата, 1964.
2. Sharafiddinov O. Abdulla Qahhor. – Toshkent: "Yosh gvardiya", 1988.
3. Shomaqsudov A. O'zbek tili stilistikasi. – Toshkent: "O'qituvchi nasbriyoti, 1983 – yil. - 240 b.